

תלמידי ישיבת מרכז הרב

תלמידי
באנאליס
והיחידה

כוזרי
חלק א'
חוברת שלישיית
אדר-ניסן שנה ראשונה

לימוד יומי
באמונה

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות, שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל! פרטים על התכנית - בגוף החוברת

מהו התפקיד של עם ישראל?
למה צריך לקיים מצוות?
איזו חשיבות יש לארץ ישראל?
האם היהדות היא דת?

ספר הכוזרי מקיף את השקפת העולם של היהדות, אבל מסביר לנו את הכול מהתחלה. אמונה בה', תורה ומצוות, עם ישראל, ארץ ישראל, גלות וגאולה, עולם הבא - את כל הנושאים האלו ועוד הרבה, נכיר לעומק במהלך הלימוד של הספר. נפגוש מקרוב את הברק השכלי של הפילוסופיה עם הלהט של החוויה הדתית, ונראה איך הם מוצאים את מקומם ביהדות. נגלה את הערך הרוחני וההיסטורי של ארץ ישראל, שנותנת משמעות מיוחדת לחיים שלנו בדור הזה.

חוברת זו היא החוברת השלישית בסדרת החוברות של 'לימוד יומי באמונה'. בלימוד נעשיר את עולמנו הרוחני ונקיף באופן קבוע, שיטתי ומגוון, את ספרי היסוד של אמונת ישראל.

ללימוד-להעמיק-להתחבר

לימוד אישי בחוברת ובמייל

עמותת 'בשביל הנשמה' הוקמה ע"י תלמידים מישיבת מרכז הרב לאחר הפיגוע בישיבה. העמותה שמה לה למטרה לעודד ולהרבות לימוד בנושא האמונה. בשנים האחרונות הוציאה העמותה מאות אלפי חוברות לימוד יומי לבני נוער. בשיתוף:

תלמידי ישיבת מרכז הרב

פרוייקט הכתיבה בית אל
Yeshiya.org.il
הש"ס תש"ס

שיעורי אמונה בפריסה ארצית

הלימוד היומי

באנאליס

משיבים את האמונה אף הלב כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע, שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה, ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ה - שנת השמיטה.
כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.
< ביחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.
< באינטרנט: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

בהמשך

משנת הרמב"ם (הקדמות, אגרות),
חובות הלבבות, ספר העיקרים, דרשות
הר"ן, מהר"ל, חסידות, הרב קוק
ועוד מספרי רבותינו הראשונים
והאחרונים

תוכנית השנה הראשונה

חשון: שמונה פרקים לרמב"ם
כסלו-שבט: מסילת ישרים
אדר-סיון: כוזרי
תמוז-אב: מהר"ל
אלול-תשרי: הרב קוק

לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל היכנסו
עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:

Yeshiva.org.il

www.yeshiva.org.il

www.meirtv.co.il

לימוד יומי באמונה

כוזרי חלק א'

בתוספת ביאורים והרחבות
אדר-ניסן שנה ראשונה

יוצא לאור על ידי ארגון בשביל הנשמה
ללמוד-להעמיק-להתחבר

בשיתוף:

הכוזרי

**"הגר"א... היה אומר שילמדו ספר הכוזרי הראשון שהוא קדוש וטהור
ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלוין בו"**

(תוספות מעשה רב לר' ישראל משקלוב, בראש ספר בית יעקב לר' ברוך ברודא)

מבוא

רבי יהודה הלוי חי ופעל בתקופה שסימנה צומת דרכים היסטורי בחיי העם היהודי. מרכזי התורה שבבבל מתנפצים לרסיסים ברחבי אשכנז וספרד, והמוני העם מתפזרים בקהילות נודדות. קרנן של הדתות הנצרות והאיסלאם עולה בגאון כשהן מושלות בכיפה ומחלקות ביניהן את השליטה ברחבי העולם. הפילוסופיה היוונית מקבלת תנופה מחודשת עם חכמי ערב שמפתחים אותה לספרות ענפה. גם אויבים מבית, בדמות הקראים, מוסיפים בלבול ומבוכה רוחנית. העם היהודי שרוי במלחמה קיומית מול אויבים שקמים עליו להשמידו ולגרשו כמעט ללא הפוגה. האמונה היהודית מאבדת יציבות מול שלל האלטרנטיבות הרוחניות שמאיימות עליה ונראות מבטיחות הרבה יותר. במציאות זו, בתוך ים של ספקות ומצוקה, שפלות ומסכנות, צומח ועולה ספר הכוזרי.

סגולת ישראל - הבחירה הנצחית בעם ישראל, איננה חלק מיסודות האמונה אלא עמוד השדרה של היהדות - זהו החידוש החורז את ספר הכוזרי. הקשר עם ריבוננו של עולם נבנה דרך ההיסטוריה העל-טבעית של עם ישראל ולא בעזרת נוסחאות הגיוניות ומופשטות. הטבע האלוקי של העם הוא התשתית לאמונה בה', וגם לקבלת תורה מן השמים. הדבקות בה' מתגלה דרך התורה והמצוות ולא על פי סברות אנושיות, והיא מתרחשת דווקא בארץ ישראל, מקום הגידול האופטימלי של השורשים הישראליים.

לעומת המציאות הקודרת בשעתו, הפיח הכוזרי רוח של תקווה בלבבות ואמונה בצדקת הדרך. בדור הגאולה שלנו זוכה הכוזרי לעדנה ולטעם רענן מיוחד. בתקופה של בירור הזהות הלאומית וייעודה של הציונות, אין מתאים ממנו לתת מענה לסוגיות הבערות שמעסיקות אותנו דבר יום ביומו.

לעילוי נשמת

הכלה החסודה

אביטל יהודית ז"ל

בת הרב אייל ואיריס לבית חיון

נבל"ע א' באב תשע"ב

אביטל, בשאיפתה תמיד למצוא את נקודת האמת בכל דבר.

להתבונן, לדעת ולהבין מה רצון ה' מאיתנו בכל רגע, בעדינות, ברגישות ובנועם להתייחס לכל מי שנקרה בדרכה.

אביטל הצליחה להוות מקור אור ודוגמה לאשת חיל בעלת מידות נאצלות, בערה בלהבת אש קודש מתוך שמחה.

בעז"ה יזכו הלומדים להטמיע בתוכם את הלימוד כך שיהפוך ויהיה חלק מהם,

בבחינת "כי שם ה' נקרא עליך"

שיהיו הדברים לעילוי נשמתה הטהורה.

ת.נ.צ.ב.ה.

ביאורים

המניעים המביאים בני אדם להתחיל במסע חיפוש רוחני מגוונים ושונים. ריה"ל בוחר בדמותו של מלך הממלכה הכוזרית כבסיס עליו יישען ספרו הגדול. מדוע בחר דווקא בדמות המלך? לעתים, נדמה למסתכלים מבחוץ, שהאמונה הינה סוג של חולשה אנושית. חולשה זו נובעת מחוסר הקיים בתחום אחר - כלכלי, חברתי, נפשי וכדו'. במידה וחוסר זה היה מתמלא, לא היה מבקש האדם אחר האמונה. היו שהגדילו וטענו שהאמונה הינה סם מרדים שתפקידו להשכיח מבני האדם את מחסורם בתחומים אחרים.

אולי כדי להפריך טענה זו בוחר ריה"ל דווקא בדמות המלך כאבטיפוס למחפש האולטימטיבי. זה המלך הגדול אשר דבר לא חסר לו: לא בעושר, לא בכבוד ולא בכוח. והנה, דווקא מלך זה איננו מסתפק במצבו ויוצא לחפש אחר האמונה השלמה. האמונה איננה אפוא תחום זניח בחיי האדם, היא צורך פנימי שיתעורר גם לאחר שדבר אחר לא יחסר לנו.

למלך אף לא חסרה דת - הוא כהן גדול ומקריב קורבנות, אך זה לא מספק אותו. הוא מחפש אמונה המתבטאת במעשה. בכך פותח בפנינו ריה"ל את הציר עליו טובב הספר - כוונה מול מעשה. 'כוונה' איננה רק ההתכוונות במעשה מסוים; ריכוז ותשומת לב. הכוונה עליה מדובר כאן היא תנועה נפשית פנימית, השתוקקות אל הנשגב, העליון, המוחלט. זוהי התשוקה הקיימת באנושות כולה אל האמונה. החידוש אליו מכוון אותנו המחבר הוא שנפשנו לא מסתפקת בתשוקה בלבד, היא רוצה שתשוקה זאת תתבטא בחיים שלנו. האמונה בצורתה הלא-מעובדת לא מספקת את המלך שמייצג את המחפש האולטימטיבי. הוא מחפש אמת שיוודת לפרטי החיים; אמת שמתבטאת במעשה רצוי.

הבסיס למסע האמוני הוא ההנחה שכולנו חווים את ההשתוקקות לבורא עולם ומבקשים לדעת מהו המעשה הרצוי שיבטא תשוקה זו בצורה נאמנה.

הרחבות

1. רקע היסטורי

ספר הכוזרי נכתב לפני כ-900 שנה על ידי רבי יהודה הלוי. הספר פותח בסיפורו של מלך כוזר ותהליך התגיירותו. האם סיפור זה הוא רק מתודה ספרותית של ר' יהודה הלוי או מעשה שהיה אכן כך היה? היום ברור ללא כל ספק שממלכת הכוזרים היו הייתה. עם הכוזרים היה מצאצאי הטורקים ודיבר בניב טורקי. שטח ממלכתו השתרע בין רוסיה לטורקיה. הממלכה התקיימה מאות שנים לפני כתיבת ספר הכוזרי, נחרבה במהלך השנים ויהודיה התבללו או השתלבו בקהילות יהדות אירופה.

2. מלאך שמוביע בחלום

היה בא אליו המלאך בלילה ואומר לו: "פננתך רצויה ומעשיך אינם רצויים". הגמרא במסכת ברכות [נה:]: אומרת שישנם שני סוגי חלומות; חלום שמגיע על ידי שד - עליו נאמר "וחלמות השוא ידברו" [זכריה י ב], וחלום שמגיע על ידי מלאך - עליו נאמר "בחלום אדבר בו" [במדבר יב ו]. הרב קוק הסביר שאדם שמחשבותיו הם מחשבות כלליות וטובת הציבור עומדת לנגד עיניו - חולם על ידי מלאך שהוא שליחו של הקב"ה כדי לתקן את עולמו. לכן מלך כוזרי, שהוא איש טוב ומחפש אמת ומן הסתם מנהיג ממלכתו בחסד, חולם חלום שבו מלאך הוא זה שמעוררו מטעויותיו [עין אי"ה ברכות ב ט, סז].

3. תפקיד לומדי הכוזרי

והמשפילים יבינו. מה פירוש חתימתו זו של ריה"ל? בעל 'קול יהודה', ממפרשי הכוזרי החשובים, מסביר שספר זה הוא קטן המכיל את המרובה. אין אפשרות להרחיב ולהעמיק די הצורך בספר. תפקיד המשפילים הוא לקחת את תמצית הדברים, להרחיבם ולבארם, ולגלות עומקים נוספים בסוגיות המתלבנות בספר.

שאלות לדיון

מדוע הספר חובר על רקע סיפור היסטורי? איזו משמעות יש בצורת הכתיבה בסגנון של דו שיח בין שני אנשים?

למה אנו קוראים 'חלום'? האם לחלומות שאנו חולמים בשינה או לשאיפות שלנו שאותם אנו רוצים להגשים? האם יש קשר ביניהם?

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת משה אריה בן שמואל ז"ל

הכוזרי

מאמר ראשון

חלומו של מלך כוזר

א נשאלתי על מה שיש עמי מן הטענות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי הדתות, וכן על הפורשים החולקים על הצבור. ונזפרתי במה שפכר שמעתי מטענות החבר אשר היה אצל מלך הפוזרים, הנכנס לדת היהודים לפני פארבע מאות שנה, כמו שנודע, והבא בספר דברי הימים, שנשנה עליו חלום פאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו: "פננתך רצויה אצל אלהים, אבל המעשה שלך אינו רצוי". והוא היה משתדל מאד בעבודה בדת הפוזרים, עד שהיה משירת בעבודת ההיכל והקרנות בעצמו בכונה זפה וגמורה. ויכלל שהיה משתדל במעשים ההם, היה בא אליו המלאך בלילה ואומר לו: "פננתך רצויה ומעשיך אינם רצויים". וגרם לו זה לחקר אודות הדתות והאמונות, והתנהד לבסוף הוא וקהל הפוזרים. והיו מטענות החבר פאלה שהניחו את דעתי והתאימו לאמונתי, ולפיכך ראיתי לקבע הטענות ההן כמו שהיו, והמשפילים יבינו.

פניית המלך לפילוסוף

אמר כי פאשר ראה מלך הפוזרים בחלומו כי פננתו רצויה אצל אלהים ומעשהו איננו רצוי, וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל אלהים, שאל פילוסוף על אמונתו.

ביאורים

כאמור, תנועת החיפוש מובילה את המלך בתחילה אל דמות הפילוסוף. הפילוסופיה, אשר קיימת משחר תולדות האנושות, התפתחה וצברה תאוצה בתרבות יוון. שם היא זכתה למעמד שווה ערך למדע. אכן הפילוסופיה הביאה להישגים מחשבתיים רבים וגדולים. אולי הגדול שבהם היה ההתרוממות מעל התפיסה הפגאנית שאפיינה את האנושות עד אז. הפילוסוף מצליח לייחס לתופעות השונות מקור אחד, גדול ומקיף. זהו הישג עצום ביחס למצב האלילי שבו כל כוח במציאות זכה ליחס ייחודי כאל בעל כוח עצמאי.

אלא שלצד יתרון ההפשטה של הפילוסוף, עומדת גם הבעיה שקיימת בהפשטת יתר. הפילוסופיה לא ייחסה לא-ל הגדול תכונות אנושיות כגון: השגחה פרטית, התייחסות אישית, ציווי, רצון, דחייה וכדו'. התוצאה היא דמות גדולה, רחוקה ומנוקת. האדם נתון בבדידות בעולם, אף אחד לא מתעניין בו, אין משמעות לחייו מלבד המשמעות שהאדם עצמו מעניק להם. מובן שמצב זה הוא טראגי במהותו. אם אין מגמה, כיוון ויעד שאליו יש לחתור, אם לא נבראנו מתוך כוונה ואף אחד אינו מתעניין במעשינו, אז מהי הסיבה שבגללה אנו קיימים בעולם?

אלוהי הפילוסוף הוא גדול עד כדי כך שהוא כלל אינו מתעניין במה שמתרחש בתחתיות הארץ. החקירה הפילוסופית לא הרשתה לעצמה לייחס לא-ל עניין בעולם נחות וזניח, ושאפתה היא להידמות לאותו כוח עליון שכלל אינו מתעניין בנו ומעשינו אינם עולים כלל לפניו. החקירה השכלית הובילה את הפילוסוף להרחיק את הא-ל מכל מרחב החיים בעולם הזה.

הרחבות

1. הפילוסופיה

פילוסופיה היא מילה יוונית שמשמעותה אהבת החכמה. (מורכבת משתי מילים; פילו - אהבה. סופיה - חוכמה). תורת הפילוסופיה עוסקת בהבנת המציאות וחקר מהות החיים. היא התפתחה מאוד ביוון העתיקה על ידי סוקרטס, תלמידו אפלטון, ואחריהם, גדול הפילוסופים בעת העתיקה, אריסטו. לגדולי הפילוסופים היה קשר והערכה לחכמי ישראל. האברבנאל מספר שאריסטו, רבו של אלכסנדר מוקדון, הצטרף לתלמידו בבואו לירושלים. הוא הוסיף עוד כי הוא דיבר עם שמעון הצדיק על החכמה הטבעית וכאשר דיבר עמו על החכמה האלוהית הוא השתומם ממעלת חכמתו של שמעון הצדיק ואף אמר דברים מפיו בספריו (פירוש נחלת אבות על מסכת אבות פרק א משנה ב).

2. יחס אלוהים ליצורים

וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מידיעת הפרטים. הפילוסוף טוען שהאלוהים הוא כה גדול ואין הוא מתעסק בייצורים קטנים ומשתנים, וממילא לא משיגח עלינו ועל תפילותינו. דעה זו מובאת במורה נבוכים (חלק ג פרקים טז - יז). הרמב"ם דוחה אותה ואומר שדעת תורתנו היא שאלוהים משיגח על מעשינו וככל שאדם יותר נעלה וקרוב אל האלוהים במעשיו ובשכלו כך הוא יותר מושגח על ידי הא-ל.

3. היחס לפילוסופים

החבר בהמשך הספר מביע הערכה לפילוסופים. במאמר רביעי בפסקה ג הוא כותב על דרכי הראיות וההוכחות לקיומו של האלוה והתגלותו לבני אדם. הוא משבח את דרך ההוכחה של הפילוסופים ואומר שדרך ההוכחה "המדויקת ביותר היא דרך הפילוסופים". הוא ממשיך ואומר באותו מאמר בפסקה יג כי הם הגיעו לטעויות אמוניות קשות כיוון שהם חקרו בשכלם בלבד ולכן לא זכו להתגלות ה' שמסירה כל ספקות וכל טעויות מחשבתיות.

שאלות לדיון

האם השכל הוא זה שמוביל את החיים, או שיש מקום בחיים גם לכוחות שונים כמו הרגש? הפילוסוף מכיר את אלוהים דרך השכל, האם זוהי הדרך הנכונה בעבודת ה' או שאמונה תמימה בה' ללא מחקר עדיפה?

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת שלמה בן יהודה שוסטר ז"ל

ואמר לו הפילוסוף: אין אצל אלהים לא רצון ולא שְׁנָאָה, כי הוא יתעלה נעלה מן הרצונות והפגנות, כי הפגנה מורה על חסרון המכון, ושהשְׁלֵמֹת פִּגְנָתוּ שְׁלֵמוֹת לו, וכל עוד לא תשָׁלֵם הַרְיָהוּ חָסֵר. וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מידיעת הפרטים, מפני שהם מְשַׁתְּנִים עם העתים, ואין בידיעת אלהים שְׁנוּי. והוא אינו יודע אותה, כל שכן שאינו יודע פגנתה ומעשיה, וכל שכן שאינו שומע תפלתה ורואה תנועותיה. לא זו אף זו, אם יאמרו הפילוסופים שהוא בְּרָאָה, הרי זה על דרך השְׁאֵלָה, לפי שהוא עלת העלות ביצירת כל יצור, לא מפני שהוא מכון מאתו.

יתר על כן, הוא לא בְּרָא מעולם אדם, כי העולם קדמון, לא חדל אדם להולד מאדם שְׁלֵפְנָיו, מתרכבים בו צורות ומזגים ותכונות מאביו ואמו וקרוביו, ואיכיות האוירים והארצות והמזונות והמימות, עם כחות הגלגלים והכוכבים והמזלות ביחסים המתהוים מהם, והכל חוזר אל הסֶפֶה הראשונה, לא מפגנה שְׁלָה, אלא מִשְׁפַּע. שְׁפַעָה מִפְּנֵי סֶפֶה שְׁנִיָּה, ואחר כך שלישיות ורביעיות, ונקשרו הסבות והמסוככים אלו לאלו והשתלשלו כְּאֶשֶׁר אֵתָה רִוְאָה אוֹתָם. והקָשֶׁר בִּינֵיהֶם קְדָמוֹן, כְּמוֹ שֶׁהִסְפֵּה הָרִאשׁוֹנָה קְדָמוֹנִית, אין לה ראשית.

הוא יתעלה - אלוהים. **נעלה** - מרומם (מחמת שלמותו). **הכוונה מורה על חסרון המכון** - כוונה (=שאיפה) ורצון באים להשלים חסרון שקיים אצל הרוצה (למשל אדם שרוצה לאכול זה מעיד על חסרון האוכל בגופו). **שהשלמות כוונתו שלמות לו** - על ידי שרצונו מתממש יושלם חסרונו. **ידיעת פרטים** - אינו משיגח על היצורים והמאורעות שבעולם. **אין בידיעת אלוהים שינוי** - אם אלוהים יודע את מה שקורה בפרטים נמצא שהשינוי בפרטים מחולל שינוי בידיעתו, וקשה לקבל שאלוהים נפעל על ידי הפרטים. **השאלה** - משל. **עלת העלות** - סיבת הסיבות, ממנו הכול נוצר ומשתלשל. **לא מפני שהוא מכון** - העולם נברא מכוח אלוהים אך לא ברצון אלוהים. **העולם קדמון** - תמיד היה העולם (כשם שאלוהים קדמון). **לא חדל אדם** - מאז ומתמיד כל אדם נולד מהאדם שלפניו (=הורים) ולא היה זמן שממנו התחילה האנושות. **מתרכבים בו** - האדם מורכב מצורות (כוחות נפש) ומזגים (שילוב מערכות גופניות) [על פי אוצר נחמד]. **ואיכויות האוירים** - טבע ותכונות האדם מושפע מהאקלים שסביבו. **הגלגלים והכוכבים והמזלות ביחסים המתהוים מהם** - הכוכבים כפי מקומם ברקיע וכפי קירובם זה לזה משפיעים על תכונות האדם. **הכול חוזר אל הסיבה הראשונה** - הכול נובע מהאלוהות (= הסיבה הראשונה, מקור הכול). **לא מכוונה שלה** - אלוהים לא רצה לברוא עולם, אלא מעצם מציאות אלוהים נוצר העולם. **הסיבות והמסוככים** - סיבות ותוצאותיהן.

ביאורים

כפי שעוד נראה, עמדת הפילוסוף היא מנותקת ואריסטוקרטית. היא איננה מתאימה לכלל בני האדם אלא לקבוצה קטנה ומצומצמת. הפילוסוף רואה את הייחוד האנושי רק בצד השכלי, לכן העמידה הפילוסופיה במרכז את החיפוש אחר אמיתות מדעיות ומטאפיזיות. זהו מבחינתה האידיאל הגבוה ביותר אליו יכול להעפיל האדם. מן הסיבה הזאת, עניינים אנושיים כגון רגשות או אפילו מעשים מוסריים כמו עזרה לזולת או חסד הפכו בפילוסופיה למשניים בלבד ביחס לחכמה. החברה האנושית כולה נוצרה כדי ליצור את האפשרות לכך שמייעוט פילוסופי יוכל להגות בחכמה. העמדת החכמה בלבד במרכז פוסלת ממילא כל בן אדם שכישרויו הטבעיים מונעים ממנו להיות משכיל. אך נראה שבאופן מפתיע, דווקא העמדת ההשכלה במרכז הייתה בעוכרי הפילוסופים. שכן אדם שטעה בתפיסותיו לדידם - חי את כל חייו בטעות. היום הרי ידוע שרבות מהתפיסות הפילוסופיות בעת העתיקה לא היו נכונות בעליל. המהפכה הקופרניקאית הפכה את תמונת העולם המדעית ודעת הפילוסופיה העתיקה נדחתה מכל וכל. טעות זאת מלמדת שאין לחפש את יתרוננו האנושי של האדם דווקא בתחום הידיעות שלו. גם ידיעות רבות באמונה עלולות להפוך למידע אנציקלופדי של ערכים. ערכו הנצחי של האדם צריך להימדד ביחס לערכים נצחיים, כאלה שלא משתנים מתקופה לתקופה. ערכים אלה המעלים את האדם, מתקנים אותו ומקדמים אותו, יכולים להעניק ערך וטעם לכלל האנושות ולא רק לקבוצה קטנה ומצומצמת.

הרחבות

1. אפשר לתקן

ואיש אֲשֶׁר חָסְרוּ סְבוּתָיו בָּא חָסֵר. לפי הפילוסוף ישנם כאלה שנבראו עם חסרון מולד ואין להם אפשרות לתקנו לעולם (אין הכוונה למום גופני או מחלה נפשית). הרמב"ם מציין שעל פי התורה ההשקפה הפוכה לגמרי: "ואמנם בארתי לך זה שלא תחשוב השגעונות אשר ישקרו בהם חכמי הכוכבים אמתיות, כי יחשבו שמולד האדם ישמחו בעל מעלה או בעל חסרון, ושהאיש מוכרח על המעשים ההם בהכרח. אמנם אני יודע, שהדבר המוסכם עליו מתורתנו ומפילוסופי יון כמו שאמתוהו טענות האמת, שפעולות האדם כולן מסורות לו, אין מכריח אותו בהן ולא מביא אותו זולת עצמו כלל שיהיה לצד מעלה או לצד חסרון, אלא אם כן תהיה לו הכנת המזגים לבד, כמו שבארנו, שיקל בו ענין או יכבד. אבל שתתחייב (פעולה מהפעולות) או יהיה בו נמנע - אין זה כלל" [שמונה פרקים פרק ח].

2. שלימות האדם

וזאת המדרגה היא התקלית האחרונה המיחלת לאדם השלם. מעין שאיפה גבוהה זו ניתן דווקא למצוא בתורת ישראל, כפי שמבאר רמח"ל: "ההשתדלות הוא שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החומריות לגמרי ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיו, ועל דרך זה נקראו הנביאים מלאכים... ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו הנה לא תזוז נפשו מדביקותה העליון, וכענין שנאמר: "דבקה נפשי אחרריך בי תמכה ימינך" [תהלים סג] [מסילת ישרים פרק כו].

שאלות לדיון

הפילוסוף טוען כי השלמות השכלית תביא לשלמות המעשים. האם טענה זו נכונה או שמא ישנה עבודה מיוחדת לקניית שלמות זו?

לפי הפילוסוף, כשהאדם מגיע לשלמותו הוא זוכה להיות מִכַּת גדולי הפילוסופים. האם נכון לשאוף להימצא בין אנשים שנחשבים בעינינו למושלמים?

ולכל איש מאישי העולם סבות שבהן יִשְׁלַם, ולפיכך איש אֲשֶׁר נִשְׁלַמוּ סְבוּתָיו בָּא שְׁלָם, ואיש אֲשֶׁר חָסְרוּ סְבוּתָיו בָּא חָסֵר. כפופשי, אֲשֶׁר לֹא הוּכַן לְיִתְרָה מְקַבֵּל צִוְתָה הָאֲדָם וְהַדְּבוּר בְּתַקְלֵית הַחֲסָרוֹן, וְהַפִּילוֹסוֹף, אֲשֶׁר הוּכְנָה לֹא הַכְּנוֹת יִקְבֵּל בְּהֵן הַמַּעֲלוֹת הַמְּזַגְיֹת וְהַמְּדוּתִיּוֹת וְהַמְּדַעִיּוֹת וְהַמַּעֲשִׂיּוֹת, וְלֹא חָסֵר לוֹ דְּבַר מִן הַשְּׂלָמוֹת. אֲבָל אֵלּוּ הַשְּׂלָמוֹת הֵן בְּכַח, צָרִיךְ לְהוֹצֵאתָן אֶל הַפְּעֵל לְלִמּוּד וְחֻנּוּךְ, וְאִז יֵרָאוּ הַתְּכֻנּוֹת כְּפִי שֶׁהוּכְנָה לוֹ, מִשְׁלָמוֹת וְחֲסָרוֹן וּמְצוּעִים לְאֵין סוֹף. וְהַשְּׁלָם, יִתְחַבֵּר בּוֹ מִן הַמִּין הָאֱלֹהִי אֹר הַנִּקְרָא 'הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל', יִתְחַבֵּר בּוֹ שְׂכָלוֹ הַנִּפְעֵל בְּדְבָקוֹת וְהַתְּאַחְדוֹת עַד שְׁיִרְאָה הָאִישׁ שֶׁהוּא הוּא אוֹתוֹ הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל, אֵין הַבְּדֵל בֵּינֵיהֶם. וְיַעֲשׂוּ פְּלִיּוֹ, רְצוּנֵי לוֹמֵר אֵיבְרֵי אוֹתוֹ הָאִישׁ, מְשֻׁמְשִׁים רַק לְמַעֲשִׂים הַיִּתְרָה שְׂלָמִים, וּבְזַמְנֵים הַיִּתְרָה מִתְּאִימִים, וּבְנִסְבוֹת הַיִּתְרָה טוֹבוֹת, וְכֹאֵלוּ הֵם כְּלִים לְשֶׂכָל הַפּוֹעֵל, לֹא לְשֶׂכָל הַהִיּוֹלִי הַנִּפְעֵל אֲשֶׁר הֵהּ מִקְדָּם מְשַׁתְּמֵשׁ בָּהֶם, וְהֵהּ פְּעַם קוֹלֵעַ וּפְעָמִים מִחֲטִיא, וְזֶה קוֹלֵעַ תְּמִיד. וְזֹאת הַמְּדַרְגָּה הַיִּתְרָה הַתְּקֵלִית הַאֲחֻרֹּנָה הַמִּיחַלֵּת לְאֲדָם הַשְּׁלָם, אַחֲרֵי שֶׁתַּעֲשֶׂה נִפְשׁוֹ מְטַהֵר מִן הַסְּפִקוֹת, מְשִׁיגָה הַחֲכָמוֹת עַל אֲמִתּוֹת, וְתַעֲשֶׂה כְּאֵלוּ הַיִּתְרָה, וְתִהְיֶה בְּמַדְרָגָה הַנְּמוּכָה מִן הַמְּדַרְגּוֹת הַמְּלֻאָכִיּוֹת הַנְּבֻדָּלוֹת מִן הַגּוֹפּוֹת, וְהִיא מְדַרְגַּת הַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל, וְהוּא מְלֻאָךְ שֶׁמְדַרְגָּתוֹ לְמִטָּה מִן הַמְּלֻאָךְ הַמְּמַנָּה עַל גִּלְגַּל הַיָּרֵחַ, וְהֵם שְׂכָלִים מְפֻשְׁטִים מִן הַחֲמֹר, קְדָמוֹנִים עִם הַסְּבָה הַרְאִשׁוֹנָה, אֵינָם יִרְאִים הַכְּלִיּוֹן לְעוֹלָם. וְתַעֲשֶׂה נִפְשׁוֹ הָאֲדָם הַשְּׁלָם וְאוֹתוֹ הַשְּׂכָל דְּבַר אַחַד, וְלֹא יַחֲוֶשׁ לְכִלְיוֹן גּוֹפֵוֹ וְאֵיבְרֵיו, הוֹאִיל וְכִבֵּר נַעֲשֶׂה הוּא וְהוּא דְּבַר אַחַד. וְהֵהּ נַחַת לְנִפְשׁוֹ בְּתִיּוֹם, מְפָנֵי שֶׁנִּהְיָה מִפֶּת הַרְמָס וְאֶסְקֻלְפִּיּוֹס וְסוֹקְרַטְס וְאַפְּלַטוֹן וְאַרִיסְטוֹ, יִתֵּר עַל כָּן, הוּא וְהֵם וְכָל מִי שֶׁהֵהּ בְּמַדְרָגָתוֹ וְהַשְּׂכָל הַפּוֹעֵל דְּבַר אַחַד הֵם. וְזֶה הוּא אֲשֶׁר יִכְנֶה בְּרְצוֹן הָאֵל' עַל דְּרָךְ הַמְּלִיצָה אוֹ הַקְּרוֹב.

סִיבוֹת שֶׁבָּהֶן יִשְׁלַם - ישנם גורמים המביאים להיותו שלם (בשכלו). הגורמים הם התכונות שקיבל מהוריו, סביבתו, האקלים וכד' שנפרטו לעיל. **בא שלם** - מגיע לשלמותו. **לא הוכן** - אין לו פוטנציאל. **בכוח** - בפוטנציאל. **משלמות וחסרון ומצועים לאין סוף** - האדם יכול להוציא את כישורו אל הפועל באופן מושלם או חלקי (בדרגות רבות). **והשלם** - האדם שהגיע לשלמותו. **השכל המועל** - כוח האמת המוחלטת ששורה בעולם, רצון אלוהים. הפילוסופים האמינו שאדם שמתעלה, מתמוג עם רצון עליון זה עד שנעשה רוחני ואינו נפעל על ידי החומר. **השכל ההיולי** - השכל הגולמי, הבלתי מעובד. הוא השכל האנושי המוגבל. **שנהיה מפת** - הגיע אל מדרגתו. **וזה הוא אשר יכונה** - אנו מכנים את המגמה להגיע למדרגה זו שזוהו 'רצון הא-ל' (אך זהו משל שהרי אין לא-ל רצון).

ביאורים

מלך כוזר מזהה מיד את הבעיה שעמדת הפילוסוף יוצרת. הרי הפילוסוף טוען שהקשר אל הא-ל הוא חד-סטרי. הא-ל אינו פונה אל האדם, אלא האדם פונה אל הא-ל כדי להשיג את השלמות. יתרה מזאת, הדרך להשגת השלמות איננה קבועה ומסוימת אלא אישית ואינדיבידואלית. התיאוריה הזאת אינה עומדת במבחן המציאות עמה הוא נפגש, שהרי התגלות המלאך אל מלך כוזר, הראתה לו מעל לכל ספק שלא די בשאיפה לקיים את רצון הא-ל על פי הכוונתה, אלא יש צורך גם בהדרכה והכוונה מדויקת באופן הפנייה אל אותו הא-ל.

דרכו של הפילוסוף סטרילית, נקייה. אין סיבה להיאבק על משהו. איש באמונתו יחיה כל עוד היא מובילה אותו אל היעד שהציב לעצמו מראש. אלא שכאן בדיוק עולה גם המצוקה הגדולה. אם לא-ל אין עניין במעשיי, ואם למעשיי אין בעצם כלל משמעות בפניו אז מה הטעם במעשים הללו. מה גם שהמלך זכה להתגלות שהורתה לו שלא-כך הדבר. כלומר, שיש מעשה רצוי בפני הא-ל. הפלורליזם הרוחני של הפילוסוף אולי יכול להישמע מעניין אך כולו מעשי ידי אנוש. הא-ל נגזר ממה שהאדם חושב אודותיו. ואם כך - צל הספק מעיב לעולם על אמונה שכזו.

הרחבות

1. חשיבות המעשים

דבך פדרכים הישרות במדות ובמעשים, לפי שזה עזר בציור האמת... הפילוסוף טוען שאין חשיבות למעשים, אלא רק להשגת המושכלות. נגד טענה זו יוצא ר' יוסף אלבו [ספר העיקרים מאמר ג פרק ג] וטוען שלא ייתכן שהשגת המושכלות היא שלמות האדם וזאת מכמה טעמים: א. מי שהגיע למושכלות הם רק בודדים והדבר אינו מתקיים בכל הדורות. לא ייתכן שרוב האנושות לא תוכל להגיע לשלמות ולכן היא תהיה שווה ערך לבעלי חיים. ב. גם לפי שיטת הפילוסופים ייתכן שיהיו פילוסופים שלא יגיעו לשלמות(!). הסיבה לכך היא שיש ביניהם מחלוקות שונות, למשל האם העולם קדמון או נברא. נמצא שמי שסובר כשיטה אחת סובר שהפילוסוף שאוחז בדעה השנייה אינו אוחז במושכלות ולכן אין טעם לקיום היות שהוא מאמין לדברים בטלים... הרב אלבו מגיע למסקנה שחייבים שיהיו גם מעשים בנוסף לדעות, שהעושים אותם יזכו לחיי נצח.

2. ביטולו של המלך

אכן דבריה מספיקים, אך אינם נאותים לבקשתי. המלך אינו מתווכח עם טיעוניו ההגיוניים של הפילוסוף אלא מביא טענות כנגד מהמציאות המוחשית. המציאות שאותה אנו קולטים באחד מחמשת חושינו היא הרבה יותר ודאית מכל להטוט שכלי ומפולפל. "טוב מוחש אחד ממלוא חופניים רעות רוח החקירות" [פירוש אוצר נחמד על הכוזרי].

3. סיכום טענות המלך

המלך דוחה בשלוש טענות את הפילוסוף: א. חלום האמת שיש לי, מעיד שיש מעשה נרצה. ב. לבעלי הדתות שמרכיבים את רובו המוחלט של העולם יש להט דתי מעשי עד כדי הריגה והדבר מעיד שאין האמת נמצאת רק בידיעות הפילוסופיות המופשטות. ג. אין הרבה פילוסופים שקיבלו נבואה והיינו מצפים שדרכם תצא תורה. בעל קול יהודה טוען שעל הטענה הראשונה לא ענה הפילוסוף מפאת כבוד המלך (למרות שיכול היה לענות). על השנייה ענה שאין ההריגה מוסכמת פילוסופית אצל הפילוסופים ומכאן שאינה השכלה מוכרחת ולכן בעלי הדתות טועים. ועל השלישית לא היה לו מה לומר...

שאלות לדיון

הפילוסוף טוען שעבודת המידות נצרכת להבנת המושכלות. האם עבודת המידות היא כלי עבור מטרה כלשהי או שמא יש בה ערך עצמי?
המלך לא דוחה את הלוגיקה של הפילוסוף אלא עונה לו שהוא 'חלם חלום' ושהנוצרים והמוסלמים מאמינים. האם חלום יכול לדחות את טענותיו השכליות של הפילוסוף? אולי הנוצרים טועים?

ולפיקה בקשהו, ובקש הידיעה באמתות הדברים, כדי שיעשה שכלה פועל, לא נפעל, ודבך פדרכים הישרות במדות ובמעשים, לפי שזה עזר בציור האמת ובדבקות בלמוד ובהדמות לאותו השכל הפועל, ויבואו בעקבות זה ההסתפקות ושלמות הרוח והפניעה וכל מדה מעלה, עם ההגדלה לסבה הראשונה, לא כדי שיחזק אותה רצונו ולא כדי שישיר מעלה קצפו, אלא כדי להדמות לשכל הפועל בבחירת האמת, ובתאור כל דבר במה שראוי לו, ובהאמתו כמות שהוא, ואלה מתכונות השכל. וכאשר תהיה בזאת התכונה מן האמונה, אל תחוש באיזה אופן תפגע ותקבל על עצמך דת ותגדל, ובאיזה דבור ובאיזו לשון ובאילו מעשים, או בדה לעצמך דת לענין הפניעה וההגדלה והשפחה, ולהנהגת מדותיה, ולהנהגת ביותה ומדיניותה אם הם סומכים עליה ומקבלים מזה, או קבל על עצמך את החקים השכליים אשר חברו הפילוסופים, ושם כונתה ומטרותה אך נפש. כללו של דבר, בקש בר הלב באיזה אופן שאפשר לך, אחרי השגת כללי החקמות על אמתתם, ואז תגיע אל מבקשך, רצוני לומר: הדבקות באותו הרוחני, רצוני לומר השכל הפועל. ואפשר שיגבא אותה ויעצרה בידיעת נסתרות מחלומות צודקים וחסיונות נכונים.

אמר לו הפוזרי: אכן דבריה מספיקים, אך אינם נאותים לבקשתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי מכונים אל רצון אלהים, אבל היתה תשובתי כי הפעשה הזו איננה רצוי אף על פי שהפננה רצוניה, ואם פן אין ספק שיש מעשה מסוים שהוא רצוי בעצמו, לא כפי המחשבות. ואם לא כן, הנה הנוצרי והמוסלמי אשר חלקו את הישוב נלחמים זה בזה, וכל אחד משניהם כבר זכר כונתו לאלהים והתנזר ופרש וצם והתפלל, והוא הולך נחרץ להרג את חברו, ומאמין שבהריגתו זכות גדולה והתקרבות אל אלהים, והם נלחמים זה בזה, וכל אחד משניהם מאמין שהליתו אל גן עדן. ולחשב ששניהם צודקים לא יתכן אצל השכל.

אמר הפילוסוף: אין בדת הפילוסופים הריגת אדם מאלה, הואיל ומגמתם השכל.

אמר הפוזרי: ואיזו תעיה גדולה אצל הפילוסופים מאמונתם בחדיש ושהעולם נברא בששה ימים, ושהסבה הראשונה מדברת עם איש מבני אדם, כל שכן עם הרוממות הזאת שפרוממים הפילוסופים אותה מידיעת הפרטים. ועם זה, היה ראוי לפי מעשי הפילוסופים והכמותיהם והשתדלותם באמת, שתהיה הנבואה מפרסמת אצלם ומצויה ביניהם, להדבוקם ברוחניות, ושיספרו עליהם אותות ומופתים ונפלאות. ויש שאנו רואים החלומות הצודקים למי שלא התעסק בחקמה ולא בזכור נפשו, ונמצא הפך זה במי שהשתדל בה. וזה מורה כי יש לענין האלהי ולנפש שוד זולת מה שהזכרתו, הפילוסוף.

לפי שזה עזר - מידות טובות מסייעות להגיע לאמת השכלית. עם ההגדלה - הערצה לא-ל. באיזה אופן תכנע - אין זה משנה איזה מעשה מצווה תעשה. תגדל - תעריך ותאמר דברי שבח לאלוה. בדה לעצמך וכו' - כל אדם יכול לבחור לעצמו את האופן שבו הוא עובד את האלוה, והאופן שבו משפחתו ובני מדינתו יעבדו. בר הלב - טהרת הלב. אינם נאותים לבקשתי - אינם 'מספקים' את מה שאני מחפש. תשובתי - המענה שקיבלתי בחלום. חלקו את הישוב - העולם מתחלק בין שתי דתות עיקריות אלו. נלחמים - מלחמות הנוצרים והמוסלמים. ופרש - התנהג בפרישות. בבירור - אין בדת וכו' - הפילוסופים סוברים שאסור להרוג בן דת אחרת. הואיל ומגמתם - של הפילוסופים [הערת הרב שילת]. תעיה - נטייה מן האמת, טעות. מאמונתם בחידוש - אמונתם של בעלי הדתות הנצרות והאיסלאם, בבריאת העולם. שהסבה הראשונה מדברת - נבואה. כל שכן עם הרוממות וכו' - כל שכן שאמונת ההשגחה עומדת בסתירה לכך. ועם זה - ובנוסף. אצלם - אצל הפילוסופים. החלומות הצודקים - חלומות אמתיים. מורה - מלמד. סוד זולת מה שהזכרתו - ישנו הסבר אחר לקשר הבוורא בנבראים.

